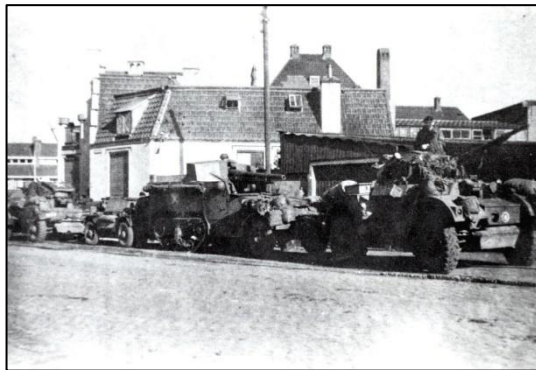

De bevrijding van Rijen

John M. Stienen

In veel Brabantse plaatsen zijn de bevrijders te herkennen aan de straten die naar hen vernoemd zijn of, wanneer ze bij de bevrijding het leven hebben gelaten, aan hun oorlogsgraven. Wanneer je het op die manier bekijkt, kan de indruk ontstaan dat Rijen bevrijd is door de Polen en dat er daarbij geen militairen zijn gesneuveld. Zoals zo vaak is de werkelijkheid complexer. Aan de hand van onder andere de dagrapporten van de Ericsson Telefoon Maatschappij (ETM), getuigenverslagen en de relevante gevechtsverslagen van de geallieerde en Duitse eenheden die betrokken waren, volgt een reconstructie van de bevrijding van Rijen.

Britse bevrijders (waarschijnlijk 3rd/4th CLY) bij de spoorwegovergang naast het station, 31 oktober 1944. Foto: Heemkring Molenheide

Gilze en Rijen onder de rook van het vliegveld

Na de capitulatie van Nederland begon de bezetter met het samenvoegen van vliegveld Molenheide en het in aanleg zijnde veld op Nerhoven tot 'Fliegerhorst Gilze-Rijen', die vanaf de herfst van 1940 operationeel was. Daarmee werden er ook veel Duitse militairen in Gilze en Rijen ondergebracht, en verscheen een hele wijk in Rijen-Zuid (de Siedlung, Duits voor 'nederzetting') waar waarschijnlijk Duits burgerpersoneel werd gehuisvest. De woningen, waarvan er nu nog één bestaat aan de Atalanta 76, waren met bomwerende muren uitgerust. In de gemeente waren ook andere militaire en strategische objecten aanwezig, zoals de spoorweg, de Rijksweg en een munitiedepot. Het lot van de gemeente was tijdens de oorlog

nauw verweven met dat van die objecten - wat het vliegveld betreft ook nog na de bevrijding eind 1944.

Dolle dinsdag en de opmars van de geallieerden

Na D-Day vocht het bevrijdingsleger zich vanuit Normandië een weg naar het noordoosten, waarbij veel tegenstand werd geboden. Het duurde bijna drie maanden tot de bevrijders België bereikten. Nadat de Belgische grens begin september was overschreden en binnen twee dagen Brussel en Antwerpen werden bevrijd, nam de spanning in Nederland toe, zowel onder de bevolking als bij de bezetter. Dat werd ook in Rijen gevoeld.

ETM-dagrapport, zondag 3/9'44:

Een hevig bombardement omstreeks 5 uur in den namiddag dat ongeveer 20 minuten onafgebroken duurde, vernielde grotendeels het vliegterrein. Verschillende bommen kwamen neer in de Bosstraat [de naam die de bezetter in 1942 aan de Julianastraat had gegeven, JMS]. De Lederfabriek "Noord-Brabant" kreeg drie voltreffers en ging vrijwel geheel in vlammen op. Voor de Ericsson fabriek kwam een treffer neer die aan de fabriek grote schade toebrengt.

De Duitsers namen het vliegveld niet meer opnieuw in gebruik. Tijdens deze verwarrende periode werden veel vernielingen aangericht, terwijl Duitsers, NSB'ers en andere collaborateurs zich gedeeltelijk terugtrokken of vluchtten. Zo kreeg ook Rijen te maken met Dolle dinsdag:

ETM-dagrapport, maandag 4/9'44:

Dit werd een verschrikkelijke nooit te vergeten nacht. De Duitsers lieten diverse gebouwen de lucht in vliegen o.a. ging het patronaat, de bewaarschool, jongensschool, pastorie, lederfabriek Theeuwes, firma Smeekens, De Wijs, Marechausseekazerne, barakken der Duitsers en verschillende hofsteden in vlammen op. De ene brand na de andere aangekondigd door dynamietontploffingen volgde elkander op.

*Lederfabriek Noord-Brabant na het bombardement van 3 september.
Foto: Heemkring Molenheide*

De geallieerde inspanningen richtten zich vervolgens op Oost-Brabant en Limburg, waarbij via Eindhoven werd doorgestoten naar Arnhem. In de achterhoede naderden ook de tanks van de 1 Dywizja Pancerna van generaal Maczek de Nederlandse grens bij Baarle-Nassau. De divisie was in 1942 in Schotland samengesteld uit Poolse eenheden die in 1939 hun land hadden verdedigd tegen de invallen van nazi-Duitsland en de Sovjet-Unie en die via Hongarije, Roemenië en Frankrijk in Engeland terecht waren gekomen. Nadat de divisie in juli 1944 de oversteek naar Normandië had gemaakt, werd ze toegevoegd aan het First Canadian Army. De divisie speelde meteen een beslissende rol in de Slag bij Falaise, waar de Polen de omsingeling van het Duitse leger voltooiden. In België bevrijdden de mannen van Maczek onder andere Leper en Gent. Op 1 oktober kwamen ze aan de rechterflank van het First Canadian Army bij Zondereigen Noord-Brabant binnen. Doel van de operatie was het bereiken van Tilburg.

Vanwege de lange aanvoerlijnen, waarlangs het hele leger vanuit Normandië over de weg moest worden bevoorrad, werd op 5 oktober, toen de Polen bij Alphen lagen, een gevechtspauze ingelast. De Duitsers gebruikten deze pauze ook voor een gedeeltelijke hergroepering.

ETM-dagrapport, vrijdag 6/10'44:

Reusachtig kanongebulder en een nog niet gekende activiteit in de lucht waren oorzaak dat het werk niet werd voortgezet. De dorps- evenals de rijksweg waren overstroomd met militaire wagens en vormde een goed doel voor de Engelse jagers. Vele aanvallen vanuit de lucht hadden dan ook plaats waarbij enkele wagens in het dorp in brand werden geschoten.

Operatie 'Fazant'

Nadat de snelle opmars van de geallieerden op Nederlands grondgebied, Operatie Market Garden, in Arnhem tot stilstand was gekomen, werd het veroveren van de Westerschelde een topprioriteit, om zo de havens van Antwerpen te kunnen gebruiken voor de bevoorrading. Dat betrof een aantal operaties die onder de naam 'Slag om de Schelde' bekend is geworden. Dit was ook van belang voor een volgende fase van de bevrijding, onder andere de bevrijding van het westen en noorden van Nederland, en om Duitsland op het eigen grondgebied aan te kunnen vallen.

Op 16 oktober beval de Britse bevelhebber Montgomery daarom het Britse Second Army, dat in het gebied ten oosten van de Canadezen actief was, het gebied rondom Tilburg over te nemen. Deze operatie, die de bevrijding van Midden-Brabant tot doel had werd Operation Pheasant gedoopt. Gelijktijdig werd op de Britse rechterflank de opmars begonnen om het gebied te bevrijden ten noorden

en oosten van Antwerpen en ten westen van het gebied (Eindhoven, Uden, Grave, Nijmegen) dat in september al was bevrijd. Het Britse XII Corps trok vanuit het oosten op naar Den Bosch en Tilburg. De Polen kregen op 26 oktober het bevel van Alphen op te rukken richting Oosterhout.

De Duitsers trokken in de nacht van 26 op 27 oktober de hoofdmacht in Noord-Brabant terug op de lijn Breda-Dongen-Loon op Zand-Zandkant-Afwateringskanaal, die 'beslissend' verdedigd moest worden. Hoewel het officieel dus niet zo heette, noemden de betrokken bevelhebbers het na de oorlog "Rückzugskämpfe": terugtrekkingsgevechten. De kruising Dongenseweg met de Steenovensebaan en de Bredestaat moest het nieuwe aansluitpunt tussen de 719. Infanterie-Division (west) en de 256. Volks-Grenadier-Division (oost) worden. De 711. Infanterie-Division bevond zich ten noorden van Dorst.

De komst van de Polen

De Duitse terugtrekkingsgevechten hielden in dat versterkte posities achterbleven om de oprukkende vijand af te remmen. Het Poolse 10 Pułk Strzelców Konnych (PSK, Regiment Jagers te Paard) veroverde op 27 oktober om 12:15 uur Gilze en stoomde door naar de Rijksweg die om 14:00 uur bij Haansberg werd bereikt.

ETM-dagrapport, vrijdag 27/10'44:

De mare deed de ronde dat het bevrijdingsleger in aantocht was. De Duitsers trokken in allerijl de richting Dongen op. Het was vanaf de vier-sprong een drukte van belang. Om 14:30 [mocht] de overweg niet meer gepasseerd worden. Toen reeds stonden de Engelse tanks op de Tilburgse weg. 's Avonds volgde er een schieten van je welste. Het bevrijdingsleger was de spoorweg genaderd. Van naar bed gaan was geen sprake.

Omdat de Polen wisten dat zich in en om Rijen diverse Duitse formaties hadden verschanst, probeerde het 10e PSK rechtdoor, door het Broek, het Wilhelmina-kanaal te bereiken. In het drassige gebied draaiden de Cromwelltanks zich langzaam vast. Ze konden zonder hulp niet loskomen.

De tanks van het 24 Pułk Ułanów (ulanen) en het 10 Pułk Dragonów (dragonders) trokken verder richting de spoorbaan. In de stromende regen, wat het volbrengen van hun taken bemoeilijkte. Rond 19:00 uur kwamen de voorste troepen ten zuiden van het station in gevecht met de vijand, die tegenstand bood. Er waren onderweg veel mijnen en ook boobytraps die de vijand had achtergelaten. Zulke boobytraps verwondden groepscommandant van het 2e eskadron tweede luitenant Tadeusz Czarnodolski en korporaal Rajmund Pyka van de verkennings-eenheid van het 24e Ułanów.

Sjef Hofkens, die tijdens de oorlog aan de Spoorlaan Zuid 43 woonde, komt aan het woord in De Stem van woensdag 29 augustus 1979: *“De Polen die op de foto staan”, vertelt hij “hebben net mijn huis verlaten nadat ze er hebben geslapen. Op de avond van 27 oktober 1944 sleepten ze de kamer vol stro om daarop te slapen. De volgende morgen ruimden ze de boel weer netjes op en vertrokken ze. Toen is de foto gemaakt.”*

Polen op de Spoorlaan Zuid, 28 oktober 1944.

Foto: Heemkring Molenheide

Door de snelle verovering van Gilze en het afsnijden van de Rijksweg, kregen de Polen, die nu op de rechterflank de voorhoede vormden van het Canadese Leger, verschillende mogelijkheden. Op de linkerflank van het Second Army werd inmiddels op 27 oktober ook Tilburg bevrijd.

Omdat er aan Duitse zijde bij Laareind geen contact tot stand was gekomen met de 256. Volks-Grenadier-Division, nam het Duitse Pionier-Bataillon 711 die nacht posities in op de wegen die vanuit het oosten en zuidoosten naar Rijen voeren, om de vijand daar te kunnen hinderen.

De Britten bevrijdden Rijen met hulp van Nederlanders

In de ochtend van de 28e trokken de Britse troepen die ten zuidwesten van Tilburg hadden gelegen, met in hun gelederen de Koninklijke Nederlandse Brigade Prinses Irene, over de Rijksweg naar het westen. Ze kwamen onder bevel van de 7th Armoured Division (de ‘Desert Rats’) en maakten kwartier in villa Dongewijk. Op de Rijksweg maakten ze contact met de Polen. De Britse Royal Scots Greys, het 2nd

Battalion, King's Royal Rifle Corps (KRRC) en de Royal Dragoons trokken Rijen binnen, terwijl de Prinses Irenebrigade en de 3rd/4th County of London Yeomanry (3rd/4th CLY) patrouilleerden in het zuiden tussen de Rijksweg en de spoorbaan tot aan de Vijf Eiken. De Britten namen het over van de Polen, die een nieuwe marsorder hadden gekregen: optrekken naar het Hollands Diep via Breda. Tegen de avond lukte het om de tanks die zich in het Broek hadden vastgereden los te krijgen, zodat ook zij verder konden naar Breda.

ETM-dagrapport, zaterdag 28/10'44:

Het Bevrijdingsleger naderde het centrum van het dorp. Onophoudelijk ratelden de machinegeweren, in de ene straat waren de Duitsers, in de andere de Polen [sic!], zodat van op straat komen geen sprake was. In de namiddag kwamen veel granaten op het dorp neer, welke grote verwoestingen aanrichtten, terwijl verschillende personen gewond werden.

Bij de granaataanval kwam om 13:30 uur aan de Laagstraat de 13-jarige Antonia Stuijk om het leven. Huub Weterings, toen zes, die in de Tuinstraat woonde, herinnert zich het volgende:

“Bij ons schoten ze twee granaten dwars door het huis. Wij zaten in de kelder, de stenen rolden van de trap en dan heb je een heel vreemd gevoel. De buurman riep dat er nog een granaat in de tuin lag. Ik, heel nieuwsgierig, liep ernaartoe. Ik hoorde de granaten gierend aankomen. En toen was het dak hierachter in één klap weg en kreeg je een enorme stank. In onze straat was ontiegelijk veel schade. In de Pastoor Gillisstraat raakten een oom en een tante gewond. Bij Stuijk was een granaat in de schuilkelder gekomen; een meisje dood.”

Het 2e gevechtspeloton van het B Squadron van de Royal Scots Greys, onder leiding van luitenant Collins, raakte elders in het dorp in gevecht met de vijand. In het gehucht Heikant, ruim 800 meter ten noorden van de spoorlijn, vernielden zij een 37 mm. kanon in de bossen. Het gevechtspeloton van luitenant Readman bleef bij de spoorlijn voor flankdekking. Hierbij kwamen vier Duitsers om het leven: de 17-jarige Fliieger Richard Mikuteit en drie onbekenden, waaronder een soldaat van het Nordkaukasisches Baupionier-Bataillon 835, een soldaat van het Rode leger die als krijgsgevangene in dienst was gekomen van het Duitse leger. De 50-jarige Piet van Gool, die in de naastgelegen boerderij woonde, raakte zwaargewond en zou later overlijden.

De Duitse batterij stond in verbinding met een groep artilleriewaarnemers die zich had verschanst in de kerktoren in het midden van het dorp, hemelsbreed 900 meter verderop. Deze vijf waarnemers, waaronder een officier en twee onder-

officieren die dienden in het Artillerie-Regiment 1711, werden krijgsgevangen genomen door de Royal Dragoons.

Gerard van Eijl, toen 14, had hieraan de volgende herinnering:

“Ik ben naar de voorste carrier gegaan en heb gezegd dat die draad welke daar lag 'n verbinding was tussen de bossen nabij de boerderij van de familie van Gool en de kerktoren. Terwijl ik dit vertelde nam een persoon radiocontact op met de commandant en 'n tweede persoon sprong van de Carrier en hakte met een houweel de draad door. Mijn vader vond dit wel fijne draad en begon deze op te rollen, in de richting Heistraat. Inmiddels kwam mevrouw Rops de straat uit en zegt: aan de andere kant staat een Duitser de draad op te rollen. Mijn vader nam geen risico en legt de draad weg en wij gingen de schuilkelder in die bij ons achter het huis was. Die Duitse soldaat kwam door gelopen en pakte de draad op en liep daarmee de Kerkstraat in. Voorbij de jongensschool ging hij het zandpad in die richting markt-veld liep. Daarbij werd hij gearresteerd. Nadat ik dit had verteld is er een gevecht geweest in de omgeving van de boerderij van de familie van Gool. Hierbij werd Piet van Gool zwaargewond. Die is vervoerd naar het ziekenhuis, ik dacht in Tilburg, en is daar overleden op 22 november.”

Later op de dag werd het pantservoertuig van sergeant Ted Owen van de Royal Dragoons getroffen door een voltreffer die het voertuig volledig vernielde. Vanwege vijandelijk vuur kon de wagen niet worden bereikt. Owen (27) had zich in 1942 onderscheiden in de Slag bij El Agheila, waarvoor hij de Military Medal had gekregen. Hij en zijn bemanning, de troopers Alexander Glennie (20) en John Thomson (35), konden niet worden gered.

Kort nadat het voertuig werd geraakt bracht de 37-jarige majoor Roderick Heathcoat-Amory een tank van de Greys in een gevechtspositie en hij gebruikte een huis als observatiepost om van daar uit het vuur te leiden op een 20 mm. kanon. Dit werd met een treffer buiten gevecht gesteld.

Die dag kwam bij gevechten aan Duitse zijde ook de 32-jarige Gefreiter Hans Opperman om.

ETM-dagrapport, zaterdag 28/10'44:

's Avonds bereikte het bevrijdingsleger het einde van het dorp. Bevrijd was het dorp nog geenszins. In de omtrek evenals in verschillende straten vertoefden nog vele Duitsers, zodat het nodig was de nacht in de schuilkelder door te brengen. In het vooruitzicht van een slapeloze nacht eindigde deze dag, ofschoon niet officieel bevrijd de Duitse Bezetting was voorbij.

*'To Mum from Your Loving Son Ted'. Sydney
Edward Owen aan zijn moeder
(datum onbekend)*

Nog meer oorlogsgeweld

ETM-dagrapport, zondag 29/10'44:

Na een slapeloze nacht werd, nadat zeer veel mensen de schuilplaatsen verlaten hadden, het dorp beschoten. Om 7:30 uur kwamen Duitse 21 cm. granaten op het dorp neer. Een verschrikkelijke verwoesting werd in het dorp aangericht. Vele gewonden en 3 doden vielen hieraan ten offer.

Halverwege de Pastoor Oomenstraat werden diverse bewoners geraakt door deze granaten. Gemeenteambtenaar Louis Smeulders (37) en leerlooier A.L.P. van Loon (30) stierven meteen en de 33-jarige Maria Baijens, de echtgenote van leerlooier Niek Theeuwes, bezweek na drie kwartier aan haar verwondingen. Om de hoek, op het marktplein (Burgemeester Sweensplein), sneuvelde de 22-jarige rifelman Frederick Harry Day (Scots Greys), toen de eerste granaten neerkwamen terwijl de tankbemanningen na hun bivak bezig waren het ontbijt klaar te maken en ze volkomen onvoorbereid waren op de geluidloze nadering van de projectielen.

De toen 10-jarige Cis Haagh herinnerde zich:

"Toen het even rustiger werd, gingen mijn vader en mijn broer naar buiten. Ik als meisje mocht niet mee. Mijn vader en mijn broer zagen de tanks van de geallieerden. Die stonden ineens bij ons in de straat. Op het moment dat ze die dingen

aan het bewonderen waren, begonnen de Duitsers met mortieren te schieten. Mijn broer rende weg. Hij vloog terug naar de schuilkelder. Een geallieerde soldaat hoorde die granaten komen aanfluiten. Hij trok vader vliegensvlug onder een tank. Toch was vader geraakt door scherven. Heel zijn arm lag open. Hij kwam er goed af, want op dat moment zijn er vijf soldaten [sic!] en drie burgers gesneuveld. De lijken van de soldaten hebben nog bij ons in de leerlooierij opgebaard gelegen.”

Piet Pijnenburg, ambtenaar ter secretarie van de gemeente Gilze en Rijen, schreef in januari 1945 in zijn dagboek:

“Louis Smeulders, mijn chef, is twee dagen na de bevrijding in Rijen, terwijl hij op straat naar een geallieerde tank stond te kijken, door een Duitse granaat omgekomen. Hij laat een vrouw en drie kleine kinderen achter. Zoals gezegd: na de bevrijding. Wel een bijzonder tragische dood. Hij was een vriendelijke, zachtaardige man, en een prettige chef.”

De Britse 4th Armoured Brigade trok zich die dag terug naar de sector Weert, waarbij de Greys, het 2e bataljon KRRC en een eskadron van The Royals, onder bevel van de Desert Rats, in Rijen achterbleven samen met de Prinses Irene Brigade en de 3rd/4th CLY.

ETM-dagrapport, zondag 29/10'44:

Met het vallen van de avond nam het schieten weer in omvang toe, zodat het raadzaam was ook deze nacht in de schuilkelders door te brengen.

Bij de gevechten die dag kwam de Duitse Gefreiter Heinrich Linke (35) om.

Bevrijd, maar niet het einde van de oorlog

Vanaf 29 oktober werden de Binnenlandse Strijdkrachten in Rijen actief. Ze hadden tot taak ‘orde en rust te handhaven c.q. te herstellen’. Dat zouden ze doen tot aan de Duitse capitulatie. Op 30 oktober werden de Greys, 2 KRRC en The Royals teruggeplaatst naar Weert, waardoor alleen de Prinses Irenebrigade en de 3rd/4th CLY in Rijen achterbleven. De volgende dag werden ook zij verplaatst, naar Raamsdonksveer. Via Tilburg, waar de meeste brigademannen voor het eerst in contact kwamen met de plaatselijke bevolking, en Dongen kwam de brigade aan in Oosteind.

ETM-dagrapport, dinsdag 31/10'44:

Vrijwel alle aanwezige militairen verlieten deze dag Rijen. De vlaggen hingen overal uit en de bevolking vierde het bevrijdingsfeest.

Op zondag 5 november ging de harmonie door het dorp en speelde ze 'God save the King!' bij de woning van de Britse bevelhebber. De bevolking volgde in groten getale. De stemming was 'blij en evenwichtig - niet uitbundig' volgens het weekrapport van het Plaatselijk Commando Rijen van de Binnenlandse Strijdkrachten. Rijen was bevrijd, maar de oorlog niet voorbij.

Rijen in de jaren '40. De Rijksweg Breda-Tilburg loopt van het midden aan de linkerkant naar de hoek rechtsonder. Het hoofdkwartier van de Britten bevond zich bij de Maasbrug (rechtsonder, waar de Leij onder de Rijksweg doorgaat). De Rijksweg en de wegen uit Gilze en Rijen komen samen bij de 'viersprong'. Na de oorlog is het zuidelijke gedeelte onderdeel geworden van het vliegveld. Het Laareind, waar de Duitse divisies contact hadden moeten maken, bevindt zich aan de bovenrand van de kaart. De Duitse artilleriebatterij werd uitgeschakeld in het driehoekige bosperceel links naast het woord 'Heijkant', de boerderij van Van Gool ligt iets ten zuiden. De Laagstraat bevindt zich naast de 'R' van 'Reijen' aan de oostkant van het dorp en loopt ruwweg van zuid naar noord. De Julianastraat (toen Bosstraat) verbindt recht onder het dorp de spoorweg met de Rijksweg. Bron: topotijdreis.nl / Topografische Dienst, Kadaster

Epiloog

Het incident met de Poolse tank die zich vastreed in het Broek speelde zich waarschijnlijk af in de buurt van de kruising Venneweg/Moerstraat, een paar honderd meter oostelijk van de Generaal Maczek tunnel, die in 1999 naar dit incident is vernoemd. De Poolse bijdrage aan de bevrijding van Rijen bleef beperkt tot het

zuiden, tussen de Oude Rijksweg en de spoorweg. Wel waren de Polen de eerste bevrijders die het dorp bereikten.

De echte offers bij de bevrijding van het centrum werden gebracht door de Engelsen en de vijf burgers die omkwamen als gevolg van beschietingen bij de Laagstraat, in de Pastoor Oomenstraat en in de Heikantsestraat. De schade was ook aanzienlijk in de straten eromheen, met name de Kerkstraat (nu Hoofdstraat) en de Heistraat, maar ook de Pastoor Gillisstraat.

De stoffelijke resten van de Britten, die samen met een groot deel van de Duitsers die in oktober 1944 stierven een paar jaar in ongewijde aarde begraven hadden gelegen naast het lijkenhuisje op het kerkhof van Rijen, zijn in 1950 opgegraven en overgebracht naar Bergen op Zoom. Een jaar later werd bij de ontginning van het bosgebied aan het einde van de De Wittstraat een veldgraf blootgelegd met de stoffelijke resten van de vier soldaten in Duitse dienst die waren omgekomen toen de Britten het 37-mm. kanon uitschakelden. Zij zijn overgebracht naar Ysselsteijn. Tenslotte zijn in 1954 ook de resten van elf Duitsers die op het kerkhof lagen opgegraven en naar Ysselsteijn gebracht.

De graven van de gesneuvelde bevrijders van Rijen op Bergen-op-Zoom War Cemetery: (v.l.n.r.) J. Thomson, [S. Richardson], S.E. Owen MM., A. Glennie en F.H. Day. Commando Sydney Richardson (2^e van links) sneuvelde op 1 november 1944 in Vlissingen en lag al in Bergen op Zoom toen in 1950 de stoffelijke resten van de vier Britten uit Rijen werden overgebracht.

In totaal duurde de bevrijding van Rijen van vrijdag 27 oktober in de middag tot en met maandag 30 oktober en gingen de vlaggen pas op 31 oktober uit. De Poolse bevrijders van 10e Dragonders en het 24e Ulanen waren inmiddels in Breda, de Britse bevrijders waren terug in de sector Weert en de Nederlanders van de Prinses Irenebrigade in de Langstraat.

Een gezellig samenzijn van één van de bevrijders van Rijen en een plaatselijke schone.

Foto: Heemkring Molenheide

Behalve de eerdergenoemde Generaal Maczektunnel en zichtbare oorlogsschade aan sommige gebouwen in het centrum is er vrijwel niets in Rijen dat aan de bevrijding of zijn bevrijders herinnert. Ook in de herinneringsroute is de bevrijding van Rijen onderbelicht. □

Bronnen (selectie):

- *'In de greep van de meedogenloze' : Gilze en Rijen in oorlogsdagboeken. Gilze en Rijen: Heemkring Molenheide. 2011.*
- *Paul de Schipper. 'Bij de bevrijding begon de oorlog'. Raamsdonksveer : Vêrse Hoeven. 2005.*
- *Jack Didden. Fighting Spirit. Kampfgruppe Chill and the German recovery in the West between 4 September and 9 November 1944, a case study. Nijmegen: Radboud Universiteit. 2012.*
- *De dagrapporten van ETM worden bewaard door Stichting Erfgoed Ericsson Nederland.*
- *De verzameling van Jos van Alphen (1932-2015) wordt bewaard in de bibliotheek van het Generaal Maczek Museum. Van Alphen heeft zich al vanaf de jaren '90 verdiept in de bevrijding van Rijen en anderen op weg geholpen die erover wilden schrijven. In het archief bevinden zich ook talloze kopieën en bewerkingen van Duitse, Britse en Poolse gevechtsverslagen van betrokken eenheden en correspondentie over oorlogsgraven van Polen en Duitsers.*
- *'Breda - Langstraat' op de website van Stichting Brigade en Garde Prinses Irene: <http://www.prinsesirenebrigade.nl/breda---langstraat.html> (bezocht: 1 augustus 2020)*
- *Nationaal Archief, Den Haag:*
 - *Collectie van het Bureau Registratie en Informatie Ontslagen Personeel (BRIOP), gevormd uit archieven van de Ordedienst, de Binnenlandse Strijdkrachten, het Militair Gezag en van andere organisaties, nummer toegang 2.13.208, inventarisnummer 5370 (Stukken betreffende het Plaatselijk Commando Rijen 1944-1945)*
- *Regionaal Archief Tilburg:*
 - *Archiefinventaris 2865 Gemeentebestuur van Gilze en Rijen, inventarisnummer 1328 Opgaven, inrichtingen enz. inzake gesneuvelde militairen; Correspondentie inzake overbrenging militaire graven.*
 - *Archiefinventaris 2865 Gemeentebestuur van Gilze en Rijen, inventarisnummer 15 Huisnummering, adressenlijst 1948-1949.*
- *Informatie over oorlogsgraven van het Gemenebest is beschikbaar bij de Commonwealth War Graves Commission (CWGC) en informatie over Duitse graven bij Richard Schoutissen, Stichting Oorlogsslachtoffers en bij de Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge.*
- *Foto's 1-3 en 7 zijn afkomstig uit het archief van de Heemkring Molenheide, foto 4 uit een privécollectie en foto 6 is genomen door de auteur.*